

Volební inženýrství v postkomunistických zemích

Předmět POL276

Volební inženýrství

Úvodní poznámka

- V současnosti je (minimálně dle některých autorů) sporné mluvit o postkomunistických zemích jako o něčem specifickém, resp. stále používat toto označení pro skupinu zemí, v nichž na přelomu 80. a 90. let padla komunistická diktatura. Prezentace nemíní jejich pohled ani potvrzovat, ani rozporovat, tj. termín postkomunistické země není užit pro zpochybnění tohoto názoru. Důvodem je, že mluvíme-li o volebních reformách v tomto regionu, nelze pomíjet období, v němž lze o postkomunistických zemích mluvit bez jakýchkoliv výhrad jako o postkomunistických, navíc tento termín je ve srovnání s alternativami stručnější a nevyžaduje další vysvětlování, které země jsou jím míněny.

Region s vysokým počtem volebních reforem

- Žádná země dnes nepoužívá stejný volební systém jako v prvních (částečně) svobodných volbách (i v Bělorusku, kde se stále volí dvoukolovým většinovým systémem, se „alespoň“ měnily počty poslanců a podmínky pro platnost voleb)
- Jen 6 z 20 zemí má v současné době parlament, který byl již popáté zvolen dle stejných pravidel (až na výjimky se konalo 8 – 10 parlamentních voleb), přičemž odhlížíme od změn ve financování stran či preferenčních hlasech
- 3 země mají nový volební systém, 4 jej použily teprve podruhé (pozn.: část z nich se ale vrátila k již dříve zavedenému systému)
- Počet reforem postupně klesá

Příklady

- Albánské volby v roce 2013 (osmé po prvních svobodných) byly první, které se konaly dle stejného volebního systému jako minulé
- 5 zemí má od roku 1990 zkušenosti s většinovým, smíšeným i poměrným volebním systémem (Albánie, Chorvatsko, Makedonie, Rusko a Ukrajina)

Trend volebních reforem v postkomunistických zemích

- V polovině 90. let konstatován následující trend: (dvoukolový) většinový systém smíšený volební systém (listinný) poměrný volební systém změny pravidel v neprospěch malých stran (při zachování poměrného volebního systému)
- Vysvětlení hledáno ve způsobu přechodu k demokracii (resp. v tom, zda měly při přijímání volebního zákona rozhodující vliv staré elity či opozice):
 - dosavadní elity – většinový systém (země býv. SSSR)
 - opozice – poměrný volební systém (ČSSR)
 - vliv obou skupin – smíšený volební systém (Maďarsko)

Je stále platný?

- Některé reformy je obtížné posoudit (Srbsko 2000)
- Lze zpochybnit v roce 2001 (Polsko mění listinný poměrný volební systém ve prospěch malých stran)
- Více příkladů po roce 2008:
 - 2008 – Rumunsko zavádí personalizovaný poměrný volební systém
 - 2009 – Bulharsko (pro jedny volby) použije navrstvující smíšený systém (ale s velmi malým podílem většinové složky)
 - 2012 a 2016 – Ukrajina a Rusko se vrátí k navrstvujícímu smíšenému systému

Většinový volební systém?

- Prozatím nebyl nikde znovuzaveden
- Má své příznivce
- Nejblíže k němu mělo dvakrát Rumunsko
 - 2007 – 81,36 % hlasujících voličů podpořilo v referendu návrh prezidenta na zavedení dvoukolového většinového systému (při účasti 26,51 % referendum neplatné)
 - 2012 – v květnu prosadila vládní koalice zavedení FPTP (pro prosincové volby), v červnu změnu zhatil Ústavní soud

Vybrané menší reformy po roce 2000

- Zrušení klausule pro menšinové strany v Srbsku
 - Do parlamentu vstupuje řada stran s minimem mandátů, problém statutu menšinové strany
- Klausule 3 % pro přístup ke kompenzačním mandátům v Bosně a Hercegovině
 - Ve velmi poměrném systému (Sainte-Laguë, efekt malých obvodů redukován velkým podílem kompenzačních mandátů)
 - Značně se snižuje počet výrazně nadreprezentovaných malých stran
- „Specifická“ změna v přepočtu hlasů na mandáty v Moldávii
 - Viditelné zvýhodnění menších stran (mandáty jsou v prvním skrutiniu „virtuálně“ přiděleny i stranám, které nepřekročily klausuli; následně jsou tyto mandáty rozděleny paritně mezi parlamentní strany)

Rumunská reforma 2008

- (Možná) až příliš sofistikovaný systém s nečekaným účinkem
- Cíl: zvýšit vazbu mezi voličem a zvoleným kandidátem při současném zachování poměrnosti celkových výstupů voleb
- Prostředek. Velmi specifická varianta personalizovaného poměrného volebního systému
 - klasický MMP přidělí (fixní) část mandátů většinově, ale o výsledku rozhodne poměrná distribuce
 - rumunská varianta umožňuje, aby byly většinově přiděleny všechny mandáty, ovšem teoreticky nemusí být přidělen ani jeden

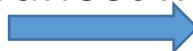
Parametry reformy

- Rumunsko rozděleno na jednomandátové obvody (první úroveň), každý obvod součástí staršího vícemandátového obvodu (druhá úroveň)
- Volič hlasuje pro jednoho z kandidátů v jednomandátovém obvodu
- Mandát získává na první úrovni kandidát pouze se ziskem nadpolovičné většiny hlasů v obvodu
- Nepřidělené mandáty posléze rozděleny na druhé (regionální) úrovni a třetí (celostátní) úrovni poměrně
- Další skrutinia přihlížejí k tomu, kolik hlasů získal kandidát ve svém obvodu

Hypotetický příklad

- Desetimandátový regionální obvod, strany A, B a C, rozdělený na deset jednomandátových obvodů (první úroveň)
- Kandidát strany A zvítězil nadpoloviční většinou ve dvou obvodech, kandidát strany C v jednom obvodě, v regionu zbývá rozdělit 7 mandátů
- V regionu získaly strany A a B 40 % hlasů a strana C 20 %, tj. měly by mít celkem strana A a B po 4 mandátech a strana C 2 mandáty
- Tj. straně A se doplní 2 mandáty, straně B 4 mandáty a straně C 1 mandát

Personalizace v hypotetickém příkladu

- 7 mandátů z druhého (regionálního) skrutinia se postupně dělí mezi strany tak, aby:
 - z každého jednomandátového obvodu byl zvolen jen jeden kandidát, přednost má u kandidát s vyšším počtem hlasů před kandidátem s nižším počtem hlasů zvýhodnění jsou kandidáti, kteří své straně přinesli více hlasů, a je vyšší pravděpodobnost, že bude zvolen kandidát z prvního místa svého jednomandátového obvodu
- Okolnosti, které umožní zvolení kandidáta, který nebyl ve svém obvodu první:
 - strana s větším počtem vítězství vyčerpá celkový počet mandátů, které má získat (např. kdyby strana A měla nejsilnějšího kandidáta v pěti obvodech, přičemž ale v příkladu má dostat jen 4 mandáty)
 - některý z kandidátů na druhém (třetím...) místě má více hlasů než kandidát stejné strany, který byl ve svém obvodu první
 - mandát v daném obvodu již připadl kandidátovi jiné strany, který byl ale až druhý

Dva problémy/chyby v systému

- Menší problém – ne všechny mandáty byly obsazeny vítězi z daných obvodů, tj. část voličů ne zcela pochopila, proč je jejich obvod reprezentován druhým (třetím...) kandidátem
- Do budoucna i větší problém (projeví se v roce 2012) – systém umožňuje „nakynutí“ parlamentu:
 - Minimální počet poslanců byl 315 + (až) 18 mandátů pro menšiny
 - V roce 2012 bylo zvoleno 412 poslanců (bez menšinových 394)
- Hlavním důvodem drtivé vítězství unie PSD a PSL (58,63 % hlasů, 273, tj. 66,26 % mandátů)

Vznik přesahujících mandátů v systému

- Zpět k hypotetickému příkladu
 - Desetimandátový regionální obvod, strany A, B a C, rozdělený na deset jednomandátových obvodů (první úroveň)
 - Kandidát strany A zvítězil nadpoloviční většinou v šesti obvodech, kandidát strany C v jednom obvodě, v regionu zbývá rozdělit 3 mandáty
 - V regionu získala strana A 50 % hlasů, strana B 40 % hlasů a strana C 10 %, tj. měly by mít celkem strana A 5, strana B 4 mandát a strana C 1 mandát
 - Strana A ale získala 6 mandátů v obvodech, k tomu strana B dostane 4 mandáty a straně C zůstane její 1 mandát = dohromady 11 mandátů v obvodech

Příloha 1

(příklad distribuce mandátů na regionální úrovni dle rumunského volebního zákona z roku 2008)

- Desetimandátový regionální obvod, rozdělený na deset jednomandátových obvodů (1-10), strany A, B a C, celkem by v regionální obvodě měly získat strany A a B 4 a strana C 2 mandáty

Obvod/Strana	A	B	C
1	4100 (5)	4200	2000
2	3600	4300 (4)	1900
3	5200 (P)	4000	1100
4	5100 (P)	4400	600
5	4400	4600 (2)	1600
6	4600	4800 (1)	500
7	3500 (6)	3400	2100
8	3200	3000	2400 (7)
9	3000	2900	6000 (P)
10	3300	4400 (3)	1800
Celkem	40000	40000	40000

- přiděleny tři přímé mandáty (P) v obvodech 3, 4 a 9, kde vítěz získal nadpoloviční většinu
- strana A má 2 a strana C 1 přímý mandát; zbývá přidělit 7 mandátů (2 x A, 4 x B a 1 x C),
- nezvolení kandidáti jsou seřazeni dle počtu hlasů
- první ze sedmi mandátů (1) získá v obvodě 6 kandidát strany B (4800 je aktuálně nejvíce)
- druhý získá kandidát strany B v obvodě 5 za 4600 hlasů
- kandidát strany A v obvodě 6 (4600 hlasů, aktuálně nejvíce) je vyřazen, obvod 6 je již zastoupen kandidátem strany B, totéž se stane jeho kolegové v obvodě 5 (4400 hlasů)
- třetí a čtvrtý mandát získají kandidáti strany B v obvodech 10 a 2, strana získala své čtyři mandáty
- pátý mandát získá kandidát strany A v obvodě 1, i když byl druhý – silnější byl kandidát strany B, která ale již nemá dostat další mandáty
- šestý mandát získá kandidát strany A v obvodě 7 (měl sice silnějšího kolegu v obvodě 2, ale ten již byl zastoupen stranou B), strana A naplnila své čtyři mandáty
- sedmý mandát musí připadnout straně C (musí dostat druhý mandát) a obvodu 8 (ještě zde nebyl zvolen poslanec), zvolen je tak kandidát, který byl v obvodě až třetí
- z 10 mandátů byly 3 přiděleny jako přímé, 5 získali kandidáti na prvním a po jednom z druhého a třetího místa

